

ПРИКЛАДНІ РЕГІОНАЛЬНІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

УДК 911.3

Степан ІЩУК, Олександр ГЛАДКИЙ

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Формування територіальної структури системи розселення є одним із найважливіших факторів територіальної організації та комплексно-пропорційного розвитку господарських агломерацій. Саме вона забезпечує раціональне використання різноманітних ресурсів, розвиток всебічно інтегрованого та високо-комунікаційного середовища, а також зумовлює своєрідний синергетичний ефект за якого досягається оптимальне поєднання продуктивних сил території. Тому, комплексний суспільно-географічний аналіз системи розселення столичної господарської агломерації України є вкрай важливим та актуальним завданням сьогодення.

Питання формування системи розселення господарських агломерацій досліджувались у працях багатьох вчених. Зокрема, територіальна структура розселення столичних господарських агломерацій була проаналізована у працях Ю.І.Пітюрєнка, Є.Н.Перцика, Г.М.Лапо, О.А.Кибальчича та А.І.Трейвиша, система розселенських зв'язків – в роботах Аль Хамарнеха, В.О.Гусєва, М.О.Слуки. Серед зарубіжних авторів над проблемою працювали Жанетт Антікайнен, Гейтор Гомес, Мартін Бекмен та ін. Однак, комплексний аналіз територіальної структури системи розселення Київської господарської агломерації ще детально не проводився. Саме тому, метою даної роботи є аналіз системи розселення Київської господарської агломерації та визначення особливостей формування її територіальної структури. Конкретними завданнями роботи є дослідження системи поселень агломерованих територій, побудова потенціалу поля розселення населення, розрахунки індексу агломеративності території та аналіз впливу системи розселення на синергетичний ефект Київської господарської агломерації.

На сьогоднішній день в м. Києві проживає понад 2,6 млн. чол., а в агломерованих поселеннях – понад 1 млн. чол. Столична агломерація є територією високої концентрації населення. Його щільність коливається від 1700 осіб на км² у Києві та Києво-Святошинському районі, до 50-100 осіб/км² – на периферійних територіях. При тому, якщо в межах самого Києва, площа якого займає всього 6% від території агломерації, проживає понад 70% населення, то на решті земель – тільки 30%.

Система розселення Київської агломерації має високу зосередженість і концентричність. За показником статистики розподілу населених пунктів (розрахованого методом найближчого сусідства) [9], вона належить до території високоінтенсивного скупченого розміщення ($R_n=0,275$). Це означає, що на території столичної агломерації утворилось середовище високої концентрації населення, яке, головним чином, проживає у її центрі. Із віддаленістю від Києва показники концентрації різко знижуються.

До того ж, територія столичної агломерації є високоурбанізованою. Частка міського населення в ній складає майже 88%. Однак, в містах периферійної зони проживає всього 57% від загальної кількості мешканців (табл. 1). Отже, основним ядром урбанізації залишається сам Київ. Звідси випливає, що периферійний пояс Київської агломерації є недостатньо розвиненим. Це негативно позначається, перш за все, на якості життя людей, їх соціальному забезпеченні, а також на розвитку господарства та рівні доповнення і розвантаження столичних функцій Києва [7].

Таблиця 1

Чисельність населення Київської господарської агломерації станом на 1.01.2004 р., тис. осіб. [3]

Райони та міста обласного підпорядкування	всього	міське	сільське
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Баришівський	40,4	10,9	29,5
Бориспільський	53,9	-	53,9
Бородянський	56,8	33,0	23,8
Броварський	74,9	18,7	56,2
Васильківський	67,3	22,8	44,5
Вишгородський	72,8	29,6	43,2

1	2	3	4
Іванківський	34,2	10,4	23,8
Києво-Святошинський	152,7	72,4	80,3
Макарівський	46,6	13,1	33,5
Обухівський	70,9	49,9	21,0
Фастівський	35,9	10,0	25,9
м. Березань	17,1	17,1	0
м. Бориспіль	54,5	54,5	0
м. Бровари	87,8	87,8	0
м. Васильків	38,4	38,4	0
м. Ірпінь	98,8	98,8	0
м. Фастів	50,6	50,6	0
Всього в периферійній зоні	1053,6	607,1	435,6
м. Київ	2639,0	2639,0	-

В самому м. Києві населення розміщене вкрай нерівномірно. Майже 55% проживає у периферійному поясі, який виконує переважно суто розселенську функцію (Деснянський, Дніпровський, Оболонський, Солом'янський, Голосіївський та Дарницький райони столиці). В серединному поясі мешкає приблизно 30% населення, а решта – в центральному та історичному поясах. Виникає ефект “оберненого конусу”: в центрі спостерігаються низькі показники чисельності жителів, які підвищуються до країв (табл. 2).

На агломерованих територіях відбувається протилежна ситуація. Значні показники чисельності населення поблизу Києва з віддаленням від столиці поступово зменшуються. Так, до ближнього поясу Київської господарської агломерації входять 9 міст та 12 селищ міського типу, в яких разом проживає 77% від всього міського населення приміської зони. Що ж стосується жителів сіл, то їх частка у ближньому поясі складає 69%.

До дальнього поясу агломерації входять 2 міста та 11 селищ міського типу із незначною чисельністю населення (23% від міського населення приміської зони). В сільській місцевості, кількість мешканців також істотно знижується.

Таблиця 2

Чисельність населення в адміністративних районах м. Києва станом на 2004 р., тис. осіб. [3]

Райони	Кількість населення	Середньорічна чисельність населення
Голосіївський	208,9	207,1
Дарницький	290,6	289,7
Деснянський	340,2	339,6
Дніпровський	331,5	331,0
Оболонський	306,9	306,4
Печерський	130,4	130,1
Подільський	181,4	181,2
Святошинський	318,4	318,1
Солом'янський	297,2	293,7
Шевченківський	233,5	233,5
всього	2639,0	2630,4

Всього на території Київської господарської агломерації знаходиться 11 міст (окрім столиці), 6 з яких - міста обласного підпорядкування: Березань, Бориспіль, Бровари, Васильків, Ірпінь, Фастів. Всі вони (окрім Ірпеня та Березані) є райцентрами. З 5 міст районного підпорядкування (Боярка, Вишневе, Українка, Вишгород та Обухів) два останні є центрами районів. Міста Боярка і Вишневе перебувають у складі Києво-Святошинського району, а м. Українка – у складі Обухівського [4].

В межах агломерації розміщено 22 селища міського типу, з яких Барисівка, Бородянка, Іванків та Макарів – центри однойменних районів, а також 631 сільський населений пункт, з яких в 53 немає населення, але адміністративно вони не зняті з обліку.

Таким чином, основна частина населення агломерації розміщується в Києві і на прилеглих територіях. Це цілком закономірно. Така структура розселення посилює синергетичний ефект, а також сприяє формуванню міського середовища і способу життя в агломерації. Однак, при цьому виникає проблема віддалених територій і населених пунктів. Їх господарський розвиток і рівень життя людей залишаються дуже низькими і стримуються тим, що всі переваги віддані центральним

територіям. Це потребує обов'язкового втручання і розв'язання всього кола проблем віддалених територій агломерації [11].

Для детального аналізу територіальної структури розселення Київської агломерації, визначення місця кожного населеного пункту в загальній системі та його впливу на навколишні території, нами була побудована модель поля потенціалу розселення населення (рис. 1). Результати її побудови підтверджують високу концентричність системи розселення. Так, найбільший потенціал притаманний агломерованим поселенням першого порядку, які максимально наближені до Києва. Це Вишгород, Бровари, Вишневе, Боярка, Васильків, Бориспіль, Ірпінь та деякі селища міського типу (Чабани, Коцюбинське, Глеваха, Буча). Ці населені пункти тісно пов'язані з Києвом та між собою і утворюють майже суцільну зону урбанізації. Вони концентрують значну кількість населення і господарства. В них склались кращі умови для розвитку різних видів людської діяльності, а також високий рівень життя людей. Ці міста, через свій високий потенціал, найбільш привабливі для розміщення передових комерційних галузей господарства і сільбищних територій [8].

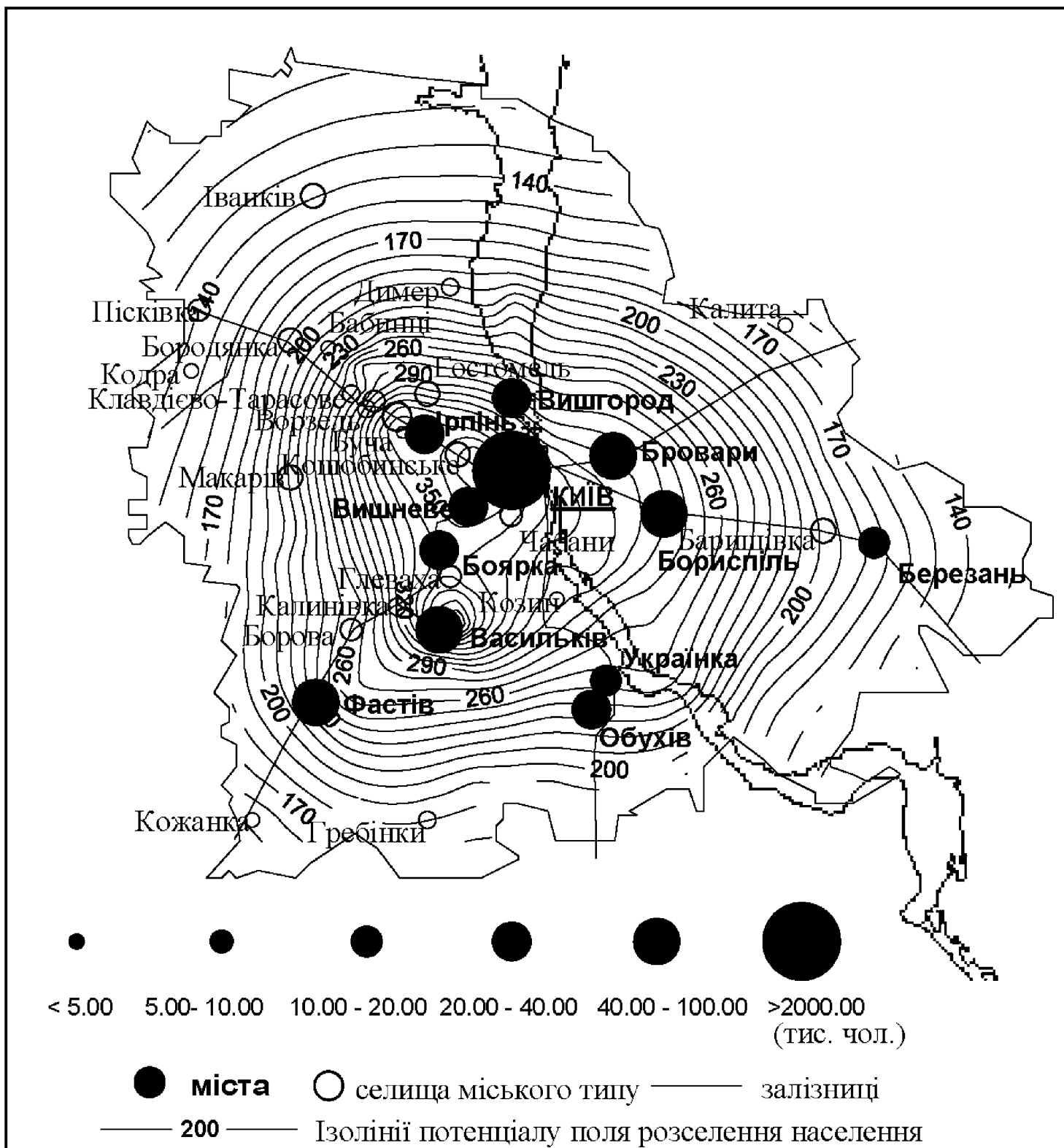

Рис. 1. Чисельність населення та потенціал поля розселення Київської господарської агломерації (без м. Києва)

Середні показники характерні для агломерованих поселень другого порядку (Макарів, Обухів, Фастів, Українка) а також для смт. Бородянка, Ворзель, Немешаєве, Клавдієве-Тарасове тощо. Перші з них віддалені від центру на досить значні відстані. В результаті цього втрачається їх синергетичний ефект. До того ж, вони розміщені у зоні низької урбанізації, що накладає свій відбиток на розвиток господарства та його спеціалізацію.

Однак, селища міського типу Бородянського району також мають знижений потенціал поля розселення. Причина криється в тому, що в них проживає незначна кількість мешканців, а всі вони розташовані на територіях, які мають ускладнений зв'язок із Києвом.

Мінімальний потенціал поля розселення притаманний віддаленим населеним пунктам: Барішівка, Березань, Іванків, Пісківка та ін. Тут відчувається найменший вплив Києва та сформувався найнижчий рівень урбанізації. Відповідно, частка населених пунктів у загальному потенціалі агломерації залишається невисокою.

Для більш повної характеристики системи розселення населення слід проаналізувати окремі сектори приміської зони Київської господарської агломерації. Ми виділяємо сім секторів розселення: північний (на основі автостради Київ-Вишгород-Димер-Іванків), північно-західний (залізниця Коростенського напрямку та автомагістраль), західний (автострада Київ-Макарів), південно-західний (залізниця Київ-Фастів та автомагістраль Київ – Біла Церква), південний (залізниця Київ-Трипілля, Миронівка), східний (автострада Київ-Яготин) та північно-східний (залізниця та автомагістраль Київ-Бровариця) [10].

В кожному з цих секторів склались свої специфічні умови розвитку та своя господарська спеціалізація. Наприклад, найбільша кількість міст і частка міського населення характерна для південно-західного сектору, селищ міського типу – для північно-західного. Сільська місцевість переважає у західному та східному напрямках (табл. 3).

Таблиця 3

Система розселення та індекс агломеративності секторів Київської господарської агломерації [1;2]

Сектори	Загальна кількість		Чисельність населення, тис. чол.		Індекс розселенської агломеративності сектору
	міст	СМТ	міст	СМТ	
Північний	1	2	22,4	12,2	0,010
Північно-західний	1	10	38,2	92	0,040
Західний	0	1	0	12,2	0,003
Південно-західний	4	5	163,3	31,6	0,060
Південний	2	2	50,5	6,8	0,017
Східний	2	1	70,1	11,4	0,025
Північно-східний	1	1	88,4	4,6	0,028

Для більш повної оцінки системи розселення населення секторів Київської агломерації, ми розраховуємо для кожного з них індекс агломеративності [6]:

$$I_a = \frac{P}{P_o},$$

де I_a – індекс агломеративності території (поясу, сектору) периферійної зони агломерації, P – чисельність міського населення досліджуваної території, P_o – загальна чисельність міського населення агломерації. Чим вищий показник агломеративності території поясу (сектору), тим більші потенційні можливості господарського і розселенського розвитку він має.

Так, найбільші значення цього індексу притаманні густозаселеним і високо-урбанізованим районам північно-західного та південно-західного секторів, а середні – східному та північно-східному. Вони мають найбільш сприятливі умови для розміщення сельбищних зон, розвитку промисловості та інфраструктури. Високий агломераційний індекс свідчить про значний додатковий синергетичний ефект цих секторів, який впливає на збільшення прибутковості та ефективності господарської діяльності та на високу привабливість території [5].

Найменші індекси агломеративності притаманні північному і західному секторам. Північний сектор отримав низькі показники внаслідок близькості до Чорнобильської зони відчуження, а західний є регіоном переважного розвитку агропромислового комплексу. Тому чисельність міського населення та його густота на зазначених територіях незначна. Проте, не можна стверджувати, що території цих секторів зовсім непривабливі та не можуть бути використані в господарській

агломерації. У північному секторі вже почали розшичуватись полігони із захоронення та утилізації відходів, а західний має високі показники розвитку тваринництва, картоплярства та овочівництва на базі фермерських господарств.

Отже, дослідження системи розселення Київської господарської агломерації має дуже важливе значення для її регіонального менеджменту. За допомогою розрахунків індексу агломеративності та побудови поля потенціалу можна виділити ті території, які найбільш сприятливі для всебічного розвитку різних видів людської діяльності, підприємництва, малого та середнього бізнесу. Ці дослідження дозволять виявити ефект агломераційної синергії і оцінити додаткові переваги розвитку господарства, що є перспективним для подальших розвідок у даному напрямку.

Література:

1. Івченко А. Міста України. Довідник. – К.: НВП Картографія, 1999. – 136 с.
2. Івченко А. Містечка України. Довідник. – К.: НВП Картографія, 2000. – 184 с.
3. Київ у цифрах, 2004. Стат. зб. /Держ. ком. Статистики України. Київ. міськ. упр. статистики. – К.: Преса України, 2004. – 298 с.
4. Київ, як екологічна система: природа – людина – виробництво – екологія. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2001. – 259 с.
5. Костерін В. Синергетичний ефект крупних міст // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 4. – С. 11-13.
6. Кузьминская Е. К. К вопросу о производственных агломерациях // Экономическая география. – 1980. – № 28. – С. 86-93.
7. Руденко Л. Г., Підгрупний Г. П. Столична область і Київ у регіональному вимірі України // Український географічний журнал. – 2001. -- № 2. – С. 37-41.
8. Слука А. Е., Слука Н. А. География населения с основами демографии: Учебно-методическое пособие. – М.: Изд-во Московского университета, 2000. – 140 с.
9. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: Навч. видання. – Львів: Світ, 1994. – 304 с.
10. Экономико-географический комплекс крупного города (на примере г. Киева) / Н.Д.Пистун, В.Н. Пересекин, Н. Я. Мижега и др. – К.: Выща шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – 136 с.
11. Mitchell J. G. Urban Sprawl // National Geographic Magazine. – 2001. – Vol. 200. No 1. July. – P. 48-73.

Summary:

THE PECULIARITIES OF TERRITORIAL STRUCTURE OF SETTLEMENT SYSTEM IN KIEV ECONOMIC AGGLOMERATION ARE DISCLOSED. The potential of settlement area is analyzed. The index of territorial agglomerativeness for estimation of Kiev Economic Agglomeration synergetic effect is proposed.

УДК У040.2

Наталія ЗАПУХЛЯК

ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

За період демократичних перетворень українське суспільство стало свідком і учасником цілого ряду політичних, культурних та соціально-економічних трансформацій, що змінили ситуацію у різних сферах життєдіяльності. Структурні зміни, які супроводжувались спадними тенденціями в господарському комплексі посилили напруження в соціальній сфері і негативно вплинули на рівень життя населення всіх регіонів України. Особливо яскраво ці прояви позначились на соціально-економічному становищі західних областей держави, до яких належить й Івано-Франківська область. Вони вплинули на формування ринку праці, становлення якого супроводжувалось вивільненням великої кількості працівників, посиленням проблем зайнятості та працевлаштування. Одночасно, доступність вільного перетину кордону сприяла масовому від'їзду наших співгромадян з метою пошуку роботи до інших держав. У деяких регіонах економічні процеси супроводжувались високим рівнем безробіття, неповною зайнятістю, низькими заробітками. Отже, міграційні процеси тут набули масового характеру.

Особливо яскраво відтік працездатного населення простежується на рівні моноспеціалізованих міст, основу господарської діяльності яких визначають одне чи декілька промислових підприємств та сільських населених пунктів, де сферу прикладання праці формують сільськогосподарські підприємства. Така ситуація на окремих локальних та регіональних ринках праці сприяла посиленню впливу міграційного чинника на їх функціонування. Трудова міграція за межі країни, яка за часів